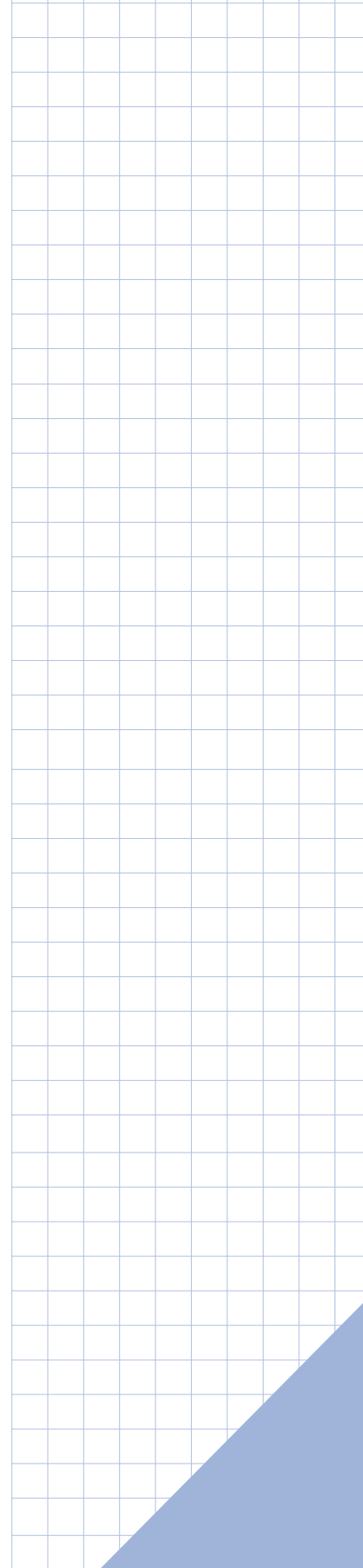

Marijana Ivanov
Vera Maroshi

BANKARSTVO I OSIGURANJE 3
udžbenik za 3. razred srednje strukovne škole
zanimanje: ekonomistica/ekonomist

Za izdavača

Đurđica Salamon Padjen, dipl. ing.

Autorice

prof.dr.sc. Marjana Ivanov
Vera Maroshi, dipl. ing.

Recenzent

prof. dr. sc. Drago Jakovčević

Stručna urednica

Vedrana Šunjić, mag. oec.

Lektor

Vanja Grbešić, prof.

Grafički urednik

Andrej Glücks, dipl. inž. graf. teh.
www.dngrafika.hr

Uporabu udžbenika odobrilo je Ministarstvo znanosti i obrazovanja
Republike Hrvatske u svibnju 2019.

CIP zapis dostupan u računalnome katalogu Nacionalne
i sveučilišne knjižnice u Zagrebu pod brojem 001032601
ISBN 978-953-294-237-8

Nijedan dio ove knjige ne smije
se umnožavati ni preslikavati bez
pismene suglasnosti nakladnika.

Izdavač

Alka script d. o. o.

Zagreb, Nehajska 42
tel. 01/30 135 30
www.alkascript.hr

Tisak

Mediaprint – tiskara Hrastić

Marijana Ivanov
Vera Maroshi

Bankarstvo i osiguranje 3

udžbenik za 3. razred srednje strukovne škole
zanimanje: ekonomistica/ekonomist

prvo izdanje
Zagreb, 2019.

SADRŽAJ

Predgovor	7
1. NOVAC	9
1.1. Definicija i pojavni oblici novca	9
1.2. Svojstva novca	13
1.3. Vrijednost novca i očuvanje vrijednosti novca	14
1.4. Suvremeni novčani sustav	16
1.5. Funkcije novca	19
1.6. Uloga kamata u očuvanju realne vrijednosti novčane imovine u funkciji štednje.....	21
1.7. Novčani surogati	22
1.8. Mjere novčane ponude	24
2. HRVATSKI BANKOVNI SUSTAV	27
2.1. Obilježja banaka	27
2.2. Rezerve likvidnosti i obvezene rezerve banaka	27
2.3. Kreditni potencijal banke	29
2.4. Bankovni sustav Republike Hrvatske	33
2.5. Obilježja hrvatskog bankovnog sustava	34
2.6. Platni promet u Republici Hrvatskoj	36
2.7. Razine platnog prometa	38
2.8. Revizija	39
3. RAČUNI GRAĐANA / POSLOVNIH SUBJEKATA I DEBITNE KARTICE	43
3.1. Računi za plaćanje.....	43
3.2. Otvaranje kunskog/multivalutnog tekućeg računa građana	43
3.3. Pogodnosti tekućeg računa	46
3.4. Naknade, izvadci i informiranje klijenta	48
3.5. Dopušteno prekoračenje po tekućem računu	50
3.6. Devizni tekući računi građana	51
3.7. Transakcijski računi poduzetnika/poslovnih subjekata	55

4. KREDITNE KARTICE I KARTIČNO POSLOVANJE	59
4.1. Obilježja kreditnih kartica i drugih kartičnih proizvoda	59
4.2. Revolving kreditne kartice	60
4.3. Kreditne kartice s automatskom podjelom troška na otplatne rate	61
4.4. Kartice s odgođenom naplatom	62
4.5. Izdavanje kartica poslovnih subjekata	63
4.6. Izdavanje kartica građana	64
4.7. Korištenje kartica građana i poslovnih subjekata	65
4.8. Prepaid kartica	68
5. ŠTEDNO ULAGAČKI PROIZVODI	71
5.1. Štedno ulagački plan	71
5.2. Oročeni depoziti građana	73
5.3. Stambena štednja	75
5.4. Životno osiguranje s obilježjima štednje	79
5.5. Dječja štednja	84
5.6. Otvoreni investicijski fondovi	85
5.7. Dobrovoljna mirovinska štednja	88
6. BLAGAJNIČKO POSLOVANJE BANAKA / TRANSAKCIJSKI PROIZVODI	93
6.1. Posredovanje u platnom prometu građana i pravnih osoba	93
6.2. Izvršenje platnih transakcija terećenjem/odobrenjem transakcijskog računa	94
6.3. Platni promet s inozemstvom	97
6.4. Mjenjački poslovi banaka	98
6.5. Internetsko bankarstvo	100
6.6. Mobilno bankarstvo	103
7. KREDITI	105
7.1. Vrste kredita banaka i faze kreditnog procesa	105
7.2. Kreditna sposobnost klijenta i kreditni rizik banke	106
7.3. Okvirni kredit po transakcijskom računu poslovnog subjekta	108
7.4. Lombardni kredit	109

7.5. Gotovinski kredit.....	112
7.6. Stambeni kredit.....	115
7.7. Hipotekarni kredit.....	117
7.8. Potrošački kredit.....	119

LITERATURA	123
-------------------------	-----

KAZALO POJMOVA	125
-----------------------------	-----

PREDGOVOR

Udžbenik Bankarstvo i osiguranje namijenjen je učenicima trećeg razreda srednje strukovne škole – zanimanje ekonomistica/ekonomist. Bogatstvom sadržaja uključuje znanja potrebna za rad u bankarstvu i financijskoj industriji, kao i znanja neophodna za dostizanje osnovne razine financijske pismenosti u upravljanju osobnim financijama.

Gradivo trećeg razreda prvenstveno je usmjereno na obradu novih teorijskih sadržaja, uključujući upoznavanje s temeljnim obilježjima financijskog sustava uz posebni naglasak na definiranje obilježja proizvoda i usluga u bankarstvu i osiguranju, a koji su objašnjeni u udžbeniku. Dodatno, u skladu s programom predmeta, kroz radnu bilježnicu objašnjen je obračun kamata kod depozitnih i kreditnih poslova banaka, vodeći računa o raznolikosti načina i postupaka obračuna kamata u praksi. Radna bilježnica koncipirana je na način koji omogućuje provjeru usvojenosti stručne terminologije iz udžbenika, praktične vježbe izračuna primjenom objašnjenih temeljnih znanja financijske matematike, a kroz dio pitanja i zadataka potiče logičnu primjenu i zaključivanje.

Zagreb, ožujak 2019.

Autorice

1. NOVAC

1.1. Definicija i pojavni oblici novca

Novac je sredstvo razmjene te zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja. U funkciji sredstva razmjene, novac posreduje u razmjeni roba i usluga, a kao sredstvo plaćanja omogućuje definitivno izmirenje obveza (dugova). Pitanja vezana uz emisiju (izdavanje) i korištenje novca, definirana su zakonima koji određuju što predstavlja zakonsko sredstvo plaćanja u pojedinoj državi.

Tijekom svog povijesnog razvoja novac se javio u četiri **pojavna oblika**:

- robni ili prirodni novac
- kovani novac – papirnati novac – i bankovni novac.

U dalekoj prošlosti, novac se je javio onog trenutka kada je javnost *izdvojila jednu vrstu robe* od ostale robe i počela je koristiti kao jedinstvenu mjeru vrijednosti i općeprihvaćeno sredstvo razmjene. Time su stvorene okolnosti za prelazak iz sustava trampe (razmjena jedne robe za drugu robu bez posredovanja novca) u robonovčanu ekonomiju.

Ovisno o dostignutom stupnju ekonomskog i kulturnog razvoja, ulogu **robnog** ili **naturalnog novca** igrale su različite robe – stoka, krzno, pšenica, ječam, vino, sol, školjke, kamenčići i slično.

Latinski naziv za novac je *pecunia*, što znači govedo, a povezano je uz povijesnu ulogu stoke u funkciji novca.

Drugi pojavni oblik novca predstavlja kovani novac izrađen od bakra, željeza, zlata, srebra, olova, kositra i drugih metala. Izrađivao se u obliku prstena, kolutića, kocki, štapića, kovanica i drugih oblika.

Standardizacijom oblika kovanog novca (definiranjem njegove težine, sirovin-skog sastava i finoće) razvile su se prve *monete* – odnosno kovanice s utisnutom vrijednošću novca, dok donošenjem zakonskih okvira emisije kovanog novca do-lazi do razvoja prvih organiziranih *novčanih sustava*. Pravo emisije kovanog novca kroz povijest je pripadalo vladarima (kralju, caru, knezu), a danas ga emitira država.

Pojam **novčani sustav** označava skup zakonskih propisa kojima se uređuje što je novac u pojedinoj zemlji. U razdoblju čistog zlatnog standarda novac su predstavljale isključivo zlatne kovnice.

Pojam novčani sustav označava skup zakonskih propisa kojima se uređuje što je novac u pojedinoj zemlji. U razdoblju čistog zlatnog standarda novac su predstavljale isključivo zlatne kovnice.

Treći pojavni oblik novca je papirnati novac izrađen u obliku novčanica (cedulja) na kojima je napisana (nominalna) vrijednost novca. Emisija novčanica danas je povjerena *središnjim bankama* kao institucijama koje reguliraju novčani sustav na određenom teritoriju. U Hrvatskoj to je Hrvatska narodna banka koja izdaje novčanice koje glase na hrvatsku kunu. U slučaju monetarne unije kakvu predstavlja *područje eura* (eurozona – koju tvore zemlje članice Europske unije koje su uvele euro kao zajedničku valutu) novčanice eura izdaje Europska središnja banka.

Četvrti pojavni oblik novca je bankovni novac. Izdaju ga banke, a poznat je i pod nazivima *depozitni novac*, *knjižni novac* ili *žiralni novac*. Danas tipično egzistira kao elektronički zapis o stanju (saldu) depozita na tekućim računima i žiroračuni-ma građana, poduzeća i drugih subjekata kod banaka.

Pored novca, u optjecaju cirkuliraju različiti oblici novčanih surogata ili zamjenika novca. Novčani surogati su instrumenti koji se mogu koristiti u funkciji *sredstva razmjene*, ali nisu definitivno sredstvo plaćanja (javnost ih ima pravo odbiti i zahtijevati plaćanje u novcu). U kategoriju novčanih surogata ulaze mjenice, kreditne kartice, bonovi, virtualne valute i drugi oblici (a pravno gledajući i ranije spomenuti depozitni novac). Novčani surogati omogućuju odvijanje razmjene roba i usluga bez posredovanja novca i uz odgodu plaćanja.

DODATAK

Novac i novčani surogati u razdoblju čistog zlatnog standarda

Još tijekom 19. stoljeća i razdoblja novčanog sustava čistog zlatnog standarda, plaćanja su se izvršavala zlatnim kovanicama te je jedino zlatni novac predstavljao zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja. Dodatno, u razmjeni za robe i usluge cirkulirale su i novčanice (banknote), koje su izdavale banke na temelju pologa zlata na čuvanje. Novčanice su predstavljale potvrde temeljem kojih su *donositelji novčanica* imali pravo na isplatu zlatnog novca u nominalnoj vrijednosti naznačenoj na novčanici koju je pojedina banka izdala.

Kako su novčanice glasile na donosioca i okrugle iznose, javnost ih je koristila kao sredstvo razmjene u kupovini roba i usluga. Međutim, takve novčanice bile su ipak samo novčani surogat i javnost ih je mogla odbiti te tražiti plaćanje u punovrijednom zlatnom novcu.

Apsolutna konvertibilnost (zamjenjivost) novčanica za zlato i zlata za novčanice bila je zagarantirana jednakošću nominalne vrijednosti naznačene na novčanici i materijalne vrijednosti *zlata deponiranog na čuvanje*. Očuvanje takvog stabilnog odnosa temeljilo se na emisiji novčanica uz stopostotno zlatno pokriće, što je pridonosilo stabilnoj realnoj vrijednosti novca te stabilnosti cijena roba i usluga.

Vrijeme
„zlatne groznice“

Međutim, opći rast cijena roba i usluga ipak se povremeno i privremeno događao, a konkretno nakon otkrića novih bogatih nalazišta zlatne rude koja su

omogućila porast proizvodnje zlatnog novca (i emisije banknota). *Zašto? Zato što je povećanje količine novca u optjecaju omogućilo rast potražnje za robama i uslugama, a kako je količina ponude roba u to vrijeme bila prilično ograničena tako da je višak novca uzrokovao je rast cijena.*

Novčani sustav čistog zlatnog standarda napušten je u praksi većeg broja država uoči Prvog svjetskog rata. Glavni razlog tome bila je nedostatna raspoloživa količina zlata potrebna za izradu novca, odnosno za pokriće apsolutno konvertibilnih novčanica sa stopostotnim zlatnim pokrićem. (Sjetite se da se radi o razdoblju nakon Druge industrijske revolucije koja je omogućila snažan rast ponude robe proizvedene za tržište.)

Raskidanje veze između emisije novčanice i zlatnog pokrića

U razdoblju između dva svjetska rata karakterističan je zlatno-polužni standard kao oblik novčanog sustava u kojem se umjesto zlatnog novca koriste novčanice koje nisu apsolutno konvertibilne u zlato, ali je njihova emisija djelomično pokrivena materijalnom vrijednošću zlatnih poluga u trezoru kod državne emisijske (središnje) banke.

Zlatne poluge
u trezoru
središnje banke

Daljnji razvoj novčanih sustava tijekom 20-og stoljeća obilježilo je raskidanje veze sa zlatom kao temeljem emisije novčanica. Visina pokrića novčanica u zlatnim polugama postupno se smanjivala (što znači da su se one emitirale uz sve manje zlatno pokriće), dok s vremenom to pokriće potpuno nestaje. U današnjem novčanom sustavu papirnate valute, novčanice se emitiraju bez zlatnog pokrića (iako pojedine središnje banke i danas raspolažu zalihama zlata koje predstavljaju dio međunarodnih rezervi zemlje). Godine 1976. (u primjeni od 1978. godine) zlato je službeno demonetizirano na međunarodnoj razini, čime je formalno *ukinuto vrednovanja valute bilo koje zemlje u terminima zlata.*

1.2 . Svojstva novca

Brojni povijesni oblici novca često nisu udovoljavali potrebnim svojstvima novca, što je osnovni razlog zbog čega se javljala potreba za korištenjem drugog suvremenijeg oblika novca. Potrebna svojstva novca uključuju sljedeće:

1. **prihvatljivost** – novac je opće prihvaćeno sredstvo plaćanja;
2. **prenosivost** – radi praktičnosti korištenja, novac treba imati malu težinu u odnosu na vrijednost;
3. **homogenost** (standardiziranost) – svaka novčana jedinica treba biti identična ostalima;
4. **trajnost** – da se s vremenom novac ne kvari i ne gubi na materijalnom sadržaju
5. **djeljivost** – mogućnost podjele u manje jedinice (sitni novac) kako bi se lakše odvijala razmjena;
6. **prepoznatljivost** – kako bi se onemogućilo krivotvorenje novca;
7. **rijetkost i mogućnost kontrole ponude novca** – kako bi se izbjeglo da pretjerana količina novca postane faktor razvoja *inflacije* porasta opće razine cijena roba i usluga), kao i da premala količina novca uzrokuje zastoje u razmjeni roba i usluga ili rezultira pojavom *deflacije* pada opće razine cijena roba i usluga);
8. **stabilnost kupovne moći** – da se za jedinicu novca može uvijek dobiti (približno) ista košarica (količina) dobara i usluga.

=

Realna kupovna moć novca. Što će se s ovim odnosom dogoditi ako dođe do inflacije?

1.3. Vrijednost novca i očuvanje vrijednosti novca

Kada se govori o vrijednosti novca treba praviti razliku između materijalne, nominalne i realne vrijednosti novca.

Materijalna vrijednost novca je određena materijalnim sadržajem tvari od koje je novac izrađen. Kod zlatnih kovanica to je metalni sadržaj zlata kao robe (plemenite kovine) koji određuje materijalnu vrijednost novca (punovrijedni zlatni novac).

Nominalna vrijednost novca je definirana iznosom koji je naznačen (napisan) na kovanici ili novčanici. U doba novčanog sustava čistog zlatnog standarda, nominalna vrijednost naznačena na kovanici bila je jednaka materijalnoj vrijednosti zlata od kojeg je kovanica izrađena. Današnji papirnati novac ima daleko manju materijalnu vrijednost od one koju reprezentira u razmjeni za robe i usluge. Zbog toga ga nazivamo *reprezentativni novac*.

Realna vrijednost novca pokazuje realnu kupovnu moć novca u razmjeni za robe i usluge. Utvrđuje se korekcijom (umanjenjem) nominalne vrijednosti novca (naznačene na kovanici ili novčanici) za porast opće razine cijena roba i usluga.

Porast opće razine cijena roba i usluga naziva se **inflacija**, a mjeri se i izražava *stopom inflacije* (stopom rasta opće razine cijena roba i usluga - izraženom u postotku). Ako je stopa inflacije 3 % godišnje, 100 novčanih jedinica na početku godine vrijedit će približno 3 % manje na kraju godine. To znači da ćemo za godinu dana nominalnim iznosom od 100 kuna moći kupiti onoliko roba i usluga koliko danas možemo s kupiti s približno 97 kuna (točnije 97,09 kuna).

ZA ONE KOJI ŽELE ZNATI VIŠE

Izračun realne vrijednosti novca putem diskontiranja budućih nominalnih novčanih tokova na realnu sadašnju vrijednost

Uz stopu inflacije 3 % godišnje, realnu sadašnju vrijednost nominalnog iznosa od 100 kuna nakon godinu dana, možemo utvrditi ako primijenimo sljedeću formulu za *diskontiranje*:

$$RSV = \frac{NBV}{(1 + i)^t},$$

gdje RSV označava realnu sadašnju vrijednost, NBV označava nominalni iznos budućeg novčanog toka (na primjer iznosa 100 kuna), a veličina i stopu inflacije izraženu u decimalnom zapisu (na primjer kao 0,03). U našem primjeru

$$RSV = \frac{100}{(1 + 0,03)^1} = 97,09 \text{ kuna}$$

što znači da ćemo za godinu dana s naših 100 kuna moći kupiti onoliko robe koliko danas možemo kupiti s 97,09 kuna.

Analogno korištenjem iste formule možemo izračunati realnu sadašnju vrijednost budućeg nominalnog iznosa od 100 kuna nakon dvije godine, odnosno uz $t = 2$.

$$RSV = \frac{NBV}{(1 + i)^t} = \frac{100}{(1 + 0,03)^2} = 94,26 \text{ kuna.}$$

Iz navedenog je vidljivo da inflacija uzrokuje pad realne vrijednosti novca, jer istom nominalnom količinom novca možemo kupiti sve manje robe (realnih vrijednosti).

Visoke stope inflacije najčešće se javljaju zbog pretjerane emisije novca.

Međutim, mogu biti posljedica i drugih faktora kao što su:

- opća oskudica roba i usluga uz danu količinu novca
- smanjeni urod žitarica zbog vremenskih neprilika
- smanjena proizvodnja nafte na svjetskoj razini (što zbog rasta svjetske cijene nafte djeluje na rast troškova proizvodnje u svim sektorima, a time i na rast cijena ponuđenih roba i usluga na tržištu).

Jedan od faktora koji može pridonijeti rastu opće razine cijena je porast brzine optjecaja novca. **Brzina optjecaja novca** mjeri učestalost kojom se određena količina novca (npr. 2 milijarde kuna) obrne u nacionalnom gospodarstvu tijekom određenog razdoblja. Uz istu nominalnu količinu novca te istu količinu roba i usluga, veća brzina optjecaja novca ubrzava rast opće razine cijena dobara i usluga.

Očuvanje stabilne realne vrijednosti novca ovisi o kontroli ponude novca i stabilnosti cijena.

Kako rast ponude novca ne bi djelovao na razvoj inflacije, središnje banke koriste različite instrumente monetarne politike kojima ograničavaju pretjeranu emisiju novca. Dodatno, zakonima se propisuje temeljni cilj djelovanja središnjih banaka, a to je **očuvanje stabilnosti cijena**, odnosno niske stope inflacije (uobičajeno na razini do 2 % godišnje).

Na web stranicama Europske središnje banke dostupni su različiti edukativni sadržaji, koji govore o važnosti očuvanja stabilnosti cijena kao faktora očuvanja stabilne realne vrijednosti novca. Pogledajte i poslušajte neke od njih.

European Central Bank: Cartoon on price stability for schools. Dostupno na: <https://www.ecb.europa.eu/ecb/educational/pricestab/html/index.en.html>

1.4. Suvremeni novčani sustav

Današnji novčani sustav – **sustav papirnatih valute** karakterizira optjecaj novčanica i sitnog metalnog novca (kovanica). Zajedničkim imenom takav novac nazivamo **gotovina** ili **gotov novac**, a emitira ga središnja banka (u Hrvatskoj je to Hrvatska narodna banka).

Središnja banka distribuira novčanice i kovanice bankama (na njihov zahtjev i ovisno o potrebama) te u nastavku putem poslovnica banaka i bankomata, gotov novac dolazi u optjecaj (u ruke nebankarskih subjekata – građana, poduzeća i drugih).

Novčanice hrvatske kune izdaje Hrvatska narodna banka, što je vidljivo iz oznaka na novčanici. *Koja institucija izdaje novčanice eura?*

Drugi pojavni oblik novca je *depozitni novac* (ili bankovni novac – jer ga izdaju banke). Depozitni novac uključuje novčane depozite građana, poduzeća i drugih na tekućim, žiro i sličnim transakcijskim računima kod banka, a koji se vode u domaćoj valuti (u Hrvatskoj to podrazumijeva kunske depozite na tekućim računima i žiroračunima).

Depozitni novac je suvremeni pojavni oblik *reprezentativnog novca* koji egzistira kao zapis u bankovnim knjigama ili kao *elektronički zapis* u elektroničkim evidencijama banaka. Budući da depozitni novac kruži s jednih transakcijskih računa na druge, naziva se i *žiralni novac*.

Plaćanje depozitnim novcem odvija se *bezgotovinskim elektroničkim prijenosom novca* s računa jednih subjekata u korist računa drugih subjekata. U tu svrhu uma-

njuju se salda na tekućim / žiroračunima platitelja i uvećavaju salda na tekućim / žiroračunima primatelja plaćanja. (Radi se o bezgotovinskom platnom prometu koji obavljaju banke po nalogu svojih klijenata.)

Primjer obavljanja bezgotovinskih transakcija depozitnim novcem je registracija na prodajnom mjestu (u trgovini) putem bankovnih *debitnih platnih kartica* tekućeg računa (ili žiroračuna) i PIN-a (tajna šifra/kôd) – čime platitelj izravno daje nalog za prijenos novca s njegovog računa na račun primatelja plaćanja.

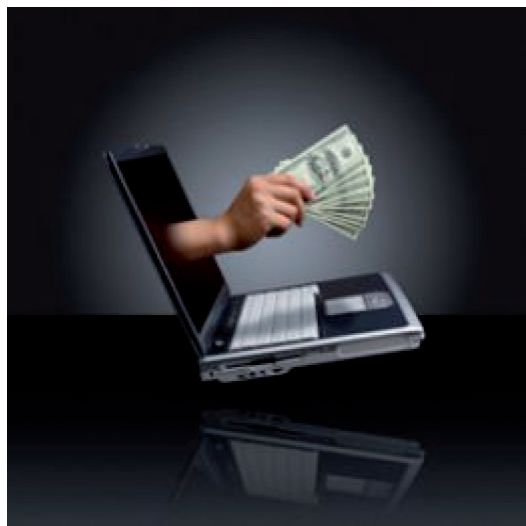

Debitnu platnu karticu izdaje banka vlasniku tekućeg računa (ili žiroračuna) putem koje on može raspolagati novčanim sredstvima 24 sata dnevno, u zemlji ili inozemstvu. Omogućuje podizanje gotovine na bankomatima te plaćanje robe i usluga na prodajnim mjestima.

Pametne kartice (smart/chip kartice) u sebi imaju mikroprocesor te mogu memorirati podatke i obavljati razne obrade podataka.

Bezgotovinske transakcije plaćanja mogu se obavljati u poslovnicama banaka ili od kuće/ureda korištenjem internetskog bankarstva (kao dodatne usluge koju pruža banka kod koje je otvoren tekući ili žiroračun).

Internetsko bankarstvo predstavlja oblik *elektroničkog bankarstva* koje se odvija putem interneta, a omogućuje pristup podacima o stanju računa i depozita kod određene banke te obavljanje bezgotovinskih plaćanja.

Klasične banke obavljaju transakcije s klijentima u poslovnicama, a ujedno nude i mogućnost korištenja elektroničkog bankarstva.

Za razliku od njih, **virtualne banke** su banke koje nemaju fizičke poslovnice te sve usluge nude isključivo preko interneta.

Je li je za virtualne banke bitno mjesto/država gdje se trenutno nalazi korisnik?
Je li je korisniku bitno u kojem se "oblaku" i gdje nalazi virtualna banka?

Danas se tek manji dio plaćanja obavlja gotovim novcem, dok se većina plaćanja obavlja depozitnim novcem. Međutim, još uvijek postoje prodajna mjesta na kojima nije moguće platiti depozitnim novcem, već isključivo gotovinom, na primjer tržnice.

Povjerenje predstavlja bitnu odrednicu suvremenog novčanog sustava i korištenja današnjeg reprezentativnog novca. Navedeno je razlog zbog kojeg se suvremeni novčani sustav papirnate valute ujedno naziva i fiducijarni novčani sustav ili *novčani sustav temeljen na povjerenju*.

Zgrada Hrvatske narodne banke u Zagrebu

Hrvatska narodna banka

Hrvatska narodna banka je **središnja banka** Republike Hrvatske. Zadužena je za provođenje monetarne politike (kao skupa instrumenata i mjera kojima se djeluje na količinu novca u optjecaju i niz drugih ekonomskih kategorija).

Izdaje odobrenja za rad banaka, nadzire rad banaka, drži različite vrste depozita banaka i po potrebi im odobrava kredite, a između ostalog obavlja i funkciju kontrole i vođenja platnog prometa u Hrvatskoj. S obzirom da vodi različite račune banaka praktično predstavlja **banku banaka**.

U spletu njenih funkcija i zadataka posebno se ističe emisijska funkcija vezana uz izdavanje novčanica i kovanica.

1.5. Funkcije novca

U suvremenom gospodarstvu novac obavlja sljedeće funkcije:

1. funkciju sredstva razmjene i plaćanja
2. funkciju mjere vrijednosti
3. funkciju sredstva čuvanja vrijednosti (štednje)
4. funkciju sredstva izražavanja odgođenih plaćanja (iskazivanja dugova)
5. funkciju sredstva međunarodnih plaćanja (svjetskog novca).

U funkciji **sredstva razmjene novac** posreduje u razmjeni roba i usluga, a kao instrument plaćanja omogućuje definitivno izmirenje obveza (dugova).

Novac u funkciji **mjere vrijednosti** predstavlja denominator pomoću kojeg se mjeri i izražava vrijednost ostalih roba i usluga. Kako bi novac uspješno obavljao funkciju mjere vrijednosti (kao i funkciju sredstva štednje), cijene roba i usluga trebaju biti stabilne.

Cijena je novčani izraz vrijednosti robe.

Funkcija novca kao **sredstva štednje** odnosi se na dio novca koji nije namijenjen potrošnji u tekućem razdoblju, a može biti korišten za potrošnju u budućem razdoblju. Problem koji se s tim u vezi može javiti je *tezauracija* - označava izvlačenje novca iz optjecaja i držanje novca kao blaga (u tom slučaju ostaje manje novca za obavljanje razmjene).

Problem tezauracije (najčešće) ne dolazi do izražaja u uvjetima razvijenog finansijskog sustava u kojem je štednja građana i drugih ekonomskih subjekata deponirana/uložena kod banaka ili drugih finansijskih posrednika, a oni je dalje alociraju kao kredit/plasman drugim subjektima.

Novac obavlja funkciju **sredstva izražavanja odgođenih plaćanja**, odnosno *sredstva iskazivanja dugova koji će se podmiriti u budućnosti*. Ova funkcija novca vezana je uz korištenje različitih mogućnosti kupovine/prodaje robe uz odgodu plaćanja; korištenje i odobravanje bankovnih kredita i slično.

Osim navedene četiri funkcije, novac može obavljati i funkciju **sredstva međunarodnih plaćanja** (svjetskog novca), na primjer kod prekograničnog izvoza ili uvoza roba i usluga. U tu svrhu koristi se svega desetak *svjetskih valuta* kao što su: američki dolar USD, euro EUR, britanska funta GBP, japanski jen JPY, švicarski franak CHF, kanadski dolar CAD, australski dolar AUD i druge. (Radi se o valutama koje su eksterno konvertibilne – razmjenjive za druge valute i izvan monetarnog područja zemlje emitenta valute.)

Pojam *strana valuta* označava **efektivni strani novac** koji egzistira u obliku stranih novčanica i kovanica.

Većina plaćanja u međunarodnoj razmjeni roba i usluga odvija se u devizama, a tek iznimno u stranim valutama (efektivnom stranom novcu – stranoj gotovini). Pojam deviza označava potraživanje koje glasi na stranu valutu (kao što su na primjer devizni depoziti). Pri međunarodnim plaćanjima, devizni depoziti se prenose sa bankovnih računa platitelja (na primjer uvoznika) otvorenih kod banaka u jednoj zemlji u korist bankovnih računa primatelja plaćanja (izvoznika) otvorenih kod banaka u drugoj (drugim) zemljama.

SPECIJALNA PRAVA VUČENJA

Tijekom ranije povijesti, **funkciju svjetskog novca** idealno je obavljalo zlato, odnosno punovrijedni zlatni novac kod kojega je postojala jednakost materijalne i nominalne vrijednosti. Povlačenje zlatnog novca iz optjecaja te kasnije emisija novčanica bez zlatnog pokrića, ostavili su međunarodno gospodarstvo suočeno s nedostatkom općeprihvaćenog denominatora pomoću

kojeg se mjeri i izražava vrijednost roba i usluga u međunarodnoj razmjeni.

Kako bi se problem riješio države članice *Međunarodnog monetarnog fonda* oformile su obračunsku jedinicu pod nazivom *specijalna prava vučenja* (SPV, PPV, međunarodna kratica SDR – eng. *Special Drawing Rights*). U njoj se izražavaju sve obveze i potraživanja MMF-a te različiti drugi dužničko-vjerovnički odnosi relevantni na međunarodnoj razini (na primjer osiguranje zračnog prijevoznika).

Specijalna prava vučenja ne postoje kao efektivni novac (u fizičkom obliku), već predstavljaju isključivo obračunsku jedinicu. Definirana su prosjekom tržišne vrijednosti *košarice valuta* koje su najzastupljenije u međunarodnim plaćanjima, a to su američki dolar, euro, britanska funta i japanski jen.

1.6. Uloga kamata u očuvanju realne vrijednosti novčane imovine u funkciji štednje

Novac u funkciji štednje može se držati u gotovini. Međutim, držanje gotovine vlasniku ne donosi nikakav dodatni prihod, dok se zbog inflacije realna vrijednost novca kontinuirano smanjuje (što za vlasnika novca znači gubitak u realnim terminima). Stoga građani (poduzeća i drugi ekonomski subjekti) viškove novca – štednju tipično oročavaju kod banaka. Oročeni depozit za vlasnika predstavlja oblik *novčane imovine* koja donosi prihode od kamata.

Kamate predstavljaju naknadu koju dužnik plaća vjerovniku za pozajmljen iznos na određeno vrijeme. Ovisi o iznosu glavnice (na primjer iznosu oročenog štednog uloga), načinu i rokovima povrata glavnice te visini ugovorene kamatne stope uz koju se računaju kamate. Dodatno na visinu kamata djeluje učinak metoda obračuna kamata koji se primjenjuje.

Vjerovnik je osoba koja pozajmljuje novac drugima (u slučaju oročenog depozita to je štediša, a u slučaju kredita to je banka). Dužnik je osoba koja se zadužuje (u slučaju oročenog depozita to je banka, a kod kredita to je pojedinac, poduzeće ili drugi subjekt koji se zadužuje).

Kamatna stopa (kamatnjak) pokazuje prinos koji donosi iznos od 100 novčanih jedinica u određenom vremenskom razdoblju (na primjer jednoj godini). Jednostavnije rečeno pokazuje koliko posto više novca dužnik treba vratiti vjerovniku u odnosu na iznos novca koji je pozajmio. U tom smislu kamatne stope predstavljaju *cijenu* (pozajmljivanja) *novca*.

Kamatne stope se tipično ugovaraju kao *godišnje nominalne stope*, a izražavaju u postotku, na primjer 3 % godišnje. (3 % je isto što i 3/100, odnosno 0,03 izraženo u decimalnom zapisu.).

Kamatne stope na depozite po viđenju tipično su niže nego na oročene depozite. *Oročeni depoziti* su oni kod kojih su se vlasnici odrekli mogućnosti raspolaganja sredstvima na određeni rok oročenja, na primjer mjesec dana, tri mjeseca ili duže. *Depoziti po viđenju* ili a vista depoziti uključuju depozite koji su vlasnicima trenutno dostupni na zahtjev, uključujući depozitni novac na tekućim računima i žiroračunima te štedne depozite na štednim knjižicama i slično.

Kamate na štednju mogu djelomično ili u potpunosti korigirati negativne učinke pada realne vrijednosti novčane imovine zbog utjecaja inflacije. Da bismo utvrdili da li oročenom štednjom u bankama pokrivamo pad realne kupovne moći novca, potrebno je usporediti godišnju nominalnu kamatnu stopu na oročeni depozit i godišnju stopu inflacije.

Aproksimativno taj se odnos može iskazati na sljedeći način:

$$\text{realna kamatna stopa} \approx \text{nominalna kamatna stopa} - \text{stopa inflacije.}$$

Kamate pokrivaju pad realne kupovne moći novca kada je realna kamatna stopa ≥ 0 .

Kamatne stope uz koje banke obračunavaju kamate na depozite (štedni, oročeni i drugi depoziti) nazivaju se s aspekta banke – *pasivne kamatne stope*. Kamatne stope uz koje banke obračunavaju kamate na dane kredite nazivaju se s aspekta banke – *aktivne kamatne stope*.

1.7. Novčani surogati

Novčani surogati su zamjenici novca koji obavljaju funkciju sredstva razmjene, ali ne predstavljaju instrumente definitivnog izmirenja obveze plaćanja. Oni omogućavaju odvijanje kupovine i prodaje roba u okolnostima kada nije prisutan novac.

U kategoriju novčanih surogata danas primarno ulaze:

- mjenice i kreditne kartice
- različiti oblici *elektroničkog novca* (koji izdaju na primjer mobilni operateri u svojstvu *institucija za elektronički novac*)

- različite *virtualne (elektroničke) valute* koje se koriste isključivo putem interneta; izdaju ih različite specijalizirane tvrtke (na primjer PayPal u vlasništvu eBay-a, Weboney, cashU i drugi) koje svoju elektroničku valutu prodaju korisnicima, a oni je koriste kao sredstvo razmjene u kupovini roba i usluga preko interneta.

Elektronički novac ili e-novac jest novčana vrijednost pohranjena na nekom elektroničkom nositelju podataka, a predstavlja potraživanje imatelja/primatelja prema instituciji koja ga je izdala.

Tipičan povijesni oblik novčanog surogata predstavlja mjenica kao instrument obećanja da će se u budućnosti izvršiti plaćanje u novcu. Najčešće se javlja u slučajevima *robnih ili komercijalnih kredita* koje jedno poduzeće (dobavljač robe) odobrava drugom poduzeću (kupcu robe).

Ako kupac robe trenutno nije u mogućnosti izvršiti plaćanje u novcu, razmjena se može izvršiti uz odgodu plaćanja, gdje privremeno do definitivnog izmirenja obveze posreduje mjenica koja dopijeva, na primjer za 15 dana. U tom slučaju kupac robe se javlja kao izdavatelj mjenice i dužnik u robnom kreditu, dok se prodavatelj robe javlja kao vjerovnik koji prihvaćajući mjenicu osigurava naplatu potraživanja od kupca.

Mjenica je pisana izjava kojom njen izdavatelj – *trasant* preuzima obvezu da će protekom određenog vremena isplatiti naznačeni iznos novca ovlaštenom posjedniku mjenice. Osoba u čiju korist se mjenica treba isplatiti naziva se *remitent*. Treća osoba koja se može javiti u mjeničnom odnosu je *trasat* koji akceptirajući mjenicu (prihvaćajući mjeničnu obvezu) se obvezuje na njenu isplatu, odnosno postaje glavni mjenični dužnik.

U slučaju kada izdavatelj mjenice sam preuzima obvezu plaćanja radi se o *vlastitoj ili solo mjenici*. Ako se u mjeničnom poslu pojavljuje treća osoba koja akceptira mjenicu (postajući time glavni mjenični dužnik) radi se o *trasiranoj ili vučenoj mjenici*.

1.8. Mjere novčane ponude

Radi statističkog praćenja količine novca u optjecaju te ostalih likvidnih oblika *novčane imovine* koju građani, poduzeća, država i drugi subjekti drže kod banaka, prikupljaju se i obrađuju agregirani podatci poznati pod nazivom mjere novčane ponude ili *monetarni agregati*.

Likvidnost označava sposobnost brzog i lakog pretvaranja pojedinog oblika imovine u novac, bez troškova i gubitaka. **Novac predstavlja imovinu najvećeg stupnja likvidnosti**, dok je likvidnost drugih oblika imovine uvijek manja. Pritom je likvidnost gotovog novca veća nego likvidnost depozitnog novca, jer postoje mjesta gdje depozitni novac nije prihvaćen (pa trošimo vrijeme na traženje bankomata ili odlaske u banku).

Kakva je likvidnost svakog sljedećeg oblika imovine u nizu u odnosu na onaj prethodni? Gotov novac – depozitni novac – štedni ulog po viđenju – oročeni depozit u kunama – oročeni depozit u eurima – zalihe hrane – nekretnine.

S obzirom na stupanj likvidnosti, novčana imovina (koja uključuje novac i različite oblike depozita kod banaka) može se podijeliti u četiri temeljna oblika:

- **novčana masa** – suma gotovog novca u optjecaju i depozitnog novca; u monetarnoj statistici predstavlja užu mjeru ponude novca koja se označava simbolom M_1
- **kvazi novac** (*quasi novac*) – uključuje novčanu imovinu u funkciji štednje koja je vrlo likvidna i može se u svakom trenutku pretvoriti u novac (na primjer štedni ulog po viđenju na štednoj knjižici)
- **ostala likvidna sredstva** – oročeni depoziti s rokom dospijeca do godinu dana
- **manje likvidna sredstva** – oročeni depoziti s rokom dospijeca preko godinu dana.

Prema kriteriju *padajuće likvidnosti*, navedeni oblici novčane imovine **teoretski** se svrstavaju se u četiri **monetarna agregata**, odnosno **četiri mjere novčane ponude**:

- monetarni agregat M_1 uključuje gotov novac u optjecaju i depozitni novac
- monetarni agregat M_2 uključuje agregat M_1 i kvazi novac
- monetarni agregat M_3 uključuje agregat M_2 i ostala likvidna sredstva
- monetarni agregat M_4 uključuje agregat M_3 i manje likvidna sredstva.

SAŽETAK

Novac je zakonsko i definitivno sredstvo prometa i plaćanja. U novčanom sustavu papirnate valute, novac se javlja u obliku gotovine i depozitnog novca. Iako se većina plaćanja danas odvija bezgotovinski korištenjem depozitnog novca, pravno gledajući jedino gotov novac predstavlja zakonsko i definitivno sredstvo plaćanja.

Materijalna vrijednost novca određena je materijalnim sadržajem stvari od koje je novac izrađen. Gotovina i depozitni novac predstavljaju oblike reprezentativnog novca jer je njihova materijalna vrijednost značajno manja od nominalne vrijednosti na koju glase. Realna vrijednost novca jednaka je nominalnoj vrijednosti novca korigiranoj (umanjenoj) za inflaciju. Rast opće razine cijena roba i usluga dovodi do pada realne vrijednosti novca, jer istom nominalnom količinom novca možemo kupiti sve manje robe (realnih vrijednosti). Očuvanje stabilnosti cijena danas je temeljni cilj djelovanja većine središnjih banaka.

U suvremenom gospodarstvu novac obavlja sljedeće funkcije: funkciju sredstva razmjene i plaćanja, funkciju mjere vrijednosti, funkciju sredstva štednje, funkciju sredstva izražavanja odgođenih plaćanja, funkciju sredstva međunarodnih plaćanja.

Novčani surogati su zamjenici novca koji služe kao sredstvo razmjene, ali ne predstavljaju instrumente definitivnog izmirenja obveze plaćanja. U kategoriju novčanih surogata danas ulaze: mjenice i kreditne kartice, depozitni novac kod banaka te različiti oblici elektroničkog novca i virtualnih valuta.

Prema kriteriju padajuće likvidnosti, novčana imovina građana, poduzeća, države i drugih nebankarskih subjekata može se teorijski svrstati u četiri mjere novčane ponude: M_1 , M_2 , M_3 i M_4 .

Pitanja i zadatci za ponavljanje:

- Navedite definiciju novca.
- Objasnite pojavne oblike novca.
- Objasnite razlike između materijalne, nominalne i realne vrijednosti novca.
- Što je inflacija, a što deflacija?
- Može li rast ponude novca i/ili rast brzine optjecaja novca djelovati na razvoj inflacije? Objasnite odgovor.
- Zbog čega suvremeni novac predstavlja reprezentativni novac?
- Koja su obilježja fiducijarnog novčanog sustava?
- Nabrojite i objasnite funkcije novca.
- Koja svojstva treba zadovoljiti roba ili instrument koji se koristi kao novac?
- Koja je razlika između virtualne i klasične banke?
- Na kojim računima banaka figurira depozitni novac?
- Tko izdaje depozitni novac, a tko ga koristi?
- Objasnite razlike između novčanih surogata i kvazi novca.
- Objasnite teorijski pristup definiciji monetarnih agregata M_1 , M_2 , M_3 i M_4 .